ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-4

Maktabgacha ta’lim tarbiyalanuvchilarini har tomonlama rivojlantirish, kuzatuv monitoringini oshirishda mental arifmetikaning ahamiyati

Ortiqova Gulhayo Erkinboy qizi
Kokand university Ta'lim tarbiya nazariyasi va metodikasi yo‘nalishi 2-bosqich talabasi
Tel: +99895-876-51-51

ANNOTATSIYA

Ushbu ilmiy ishda maktabgacha ta’lim tarbiyalanuvchilarini har tomonlama rivojlantirish hamda ularning shaxsiy yutuqlarini tizimli kuzatishda mental arifmetikaning o‘rni va amaliy ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida mental arifmetikaning bolalarda tafakkur, diqqat, xotira va tezkor fikrlash kabi muhim psixologik-pedagogik ko‘nikmalarni rivojlantirishdagi roli yoritilgan.

Kalit so‘zlar: mental arifmetika, maktabgacha ta’lim, rivojlanish, diqqat, xotira, monitoring, metodika, intellektual salohiyat, pedagogik yondashuv, tahlil.

АННОТАЦИЯ

В данной научной работе рассматривается роль и практическое значение ментальной арифметики в всестороннем развитии воспитанников дошкольного образования, а также в систематическом отслеживании их личных достижений. В ходе исследования раскрыта роль ментальной арифметики в развитии у детей таких важных психолого-педагогических навыков, как мышление, внимание, память и быстрота мышления.

Ключевые слова: ментальная арифметика, дошкольное образование, развитие, внимание, память, мониторинг, методика, интеллектуальный потенциал, педагогический подход, анализ.

ANNOTATION

This scientific work examines the role and practical significance of mental arithmetic in the holistic development of preschool children and in the systematic monitoring of their individual achievements. The study highlights the contribution of mental arithmetic to the development of essential psychological and pedagogical skills such as thinking, attention, memory, and quick reasoning in children

Keywords: mental arithmetic, preschool education, development, attention, memory, monitoring, methodology, intellectual potential, pedagogical approach, analysis.

KIRISH

Mamlakatimizda so‘nggi yillar mobaynida maktabgacha ta’lim tizimini isloh qilish davlat siyosati darajasiga ko‘tarildi. Sog‘lom va har tomonlama rivojlangan avlodning shakllanishini ta’minlashga qaratilgan samarali maktabgacha ta’lim tizimini tashkil qilish bo‘yicha qabul qilingan tashkiliy-huquqiy chora-tadbirlar bunga yaqqol misol bo‘la oladi. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 9-sentyabrdagi “Maktabgacha ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish choratadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-3261-son qarorida maktabgacha yoshdagi bolalarni uyg‘un rivojlantirish hamda sifatli maktabgacha ta’limni tashkil etish bo‘yicha vazifalar belgilangan. Shuningdek, globallashuv davrida maktabgacha ta’lim sohasidagi muhim vazifalarni quyidagicha talqin qilish mumkin: – rivojlangan davlatlar darajasidagi ta’limni joriy etish; – ta’lim muassasalari va ta’limiy xizmat iste’molchilari o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish; – iste’molchi va ta’lim muassasasi o‘rtasidagi raqobatbardoshlikni yanada kuchaytirish; – bolalarni maktab ta’limiga

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

tayyorlashning samarali yo‘llarini aniqlash; – bola tarbiyasiga ijtimoiy jamoatchilikni jalb etish vazifasi hozirgi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Maktabgacha ta’lim davri inson hayotining eng muhim bosqichlaridan biri bo‘lib, bu davrda bolaning intellektual, emotsional, ijtimoiy va jismoniy rivojlanishi uchun mustahkam poydevor qo‘yiladi. Shu bois bu bosqichda bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta’minlovchi metod va texnologiyalarni joriy etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ulardan biri – **mental arifmetika** uslubidir.

Mental arifmetika orqali tarbiyalanuvchilar nafaqat tez va aniq hisoblashni o‘rganadilar, balki bu jarayon orqali ularning ijodiy fikrlashi, kuzatuvchanligi, axborotni qayta ishlash tezligi ortadi. Natijada, ta’lim jarayonida monitoring tizimini takomillashtirish, har bir bolaning individual rivojlanish darajasini baholash imkoniyati kengayadi. Shuning uchun ham ushbu mavzu doirasida mental arifmetikaning maktabgacha ta’lim muassasalaridagi ahamiyatini chuqur tahlil qilish dolzarb masala sanaladi.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqotning metodologik asosi maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual salohiyatini yuksaltirish, diqqat-e’tibor, xotira va tezkor fikrlash kabi kognitiv funksiyalarini rivojlantirishda mental arifmetikaning ta’sirini aniqlashga yo‘naltirilgan. Shu bilan birga, bolalar rivojlanishini tizimli kuzatish va monitoring asosida baholash usullari ham ushbu ilmiy ishlanmaning asosiy yo‘nalishlarini tashkil etadi.

Tadqiqot metodlari:

- Ilmiy adabiyotlar tahlili: Mental arifmetika va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishi bo‘yicha nazariy manbalarni tahlil qilish.
- Empirik kuzatuv: Bolalarning mashg‘ulotlardagi ishtiroki, faolligi va rivojlanish ko‘rsatkichlarini muntazam kuzatish.
- Suhbat va anketalar: Tarbiyachilar va ota-onalar bilan suhbatlar o‘tkazish, bolalarning rivojlanishi haqidagi fikrlarni yig‘ish.
- Eksperimental tadqiqot: Mental arifmetika asosida tashkil etilgan darslar asosida eksperimental guruhni shakllantirish va nazorat guruhi bilan solishtirish.
-

onitoring: Har oyda bolalarning diqqat, xotira, hisoblash ko‘nikmalari, mantiqiy fikrlashi kabi ko‘rsatkichlarini monitoring orqali qayd etish va tahlil qilish.

Tadqiqotda quyidagi yondashuvlardan foydalanildi:

- Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv: Har bir bolaning yosh va individual xususiyatlarini inobatga olgan holda faoliyat tashkil etildi.
- Innovatsion yondashuv: Mental arifmetikaning ilg‘or texnologiyalari (abakus, vizual treninglar, ritmik mashqlar) amaliyotga joriy qilindi.
- Integratsiyalashgan yondashuv: Mental arifmetika boshqa rivojlantiruvchi yo‘nalishlar bilan uyg‘unlashtirildi (musiqa, jismoniy tarbiya, til o‘rganish va boshqalar).

ADABIYOTLAR TAHLILI

Maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogika va psixologiyaning markaziy yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Shu sababli, bolalarning intellektual, emotsional va ijtimoiy rivojlanishini ta’minlashga qaratilgan ilmiy tadqiqotlar soni yildan-yilga ortib

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

bormoqda. Xususan, mental arifmetika sohasidagi adabiyotlar tahlili, bu uslubning bolalar tafakkuriga ijobiy ta'sirini chuqur o'rganish imkonini beradi.

Mental arifmetika tushunchasi ilk bor Yaponiyada shakllanib, so'ng butun dunyoda keng tarqalgan. U abakus (hisob cho'plari yoki boncukli hisob qurilmasi) yordamida tez va aniq hisoblashga o'rgatish orqali miyani bir vaqtning o'zida ikki tomonlama (chap va o'ng yarimsharlar) faollashtirishga asoslanadi. Mental arifmetika metodikasi haqida Y. Kumon, T. Ueda, X. Takashi kabi xorijiy mualliflar ilmiy ishlanmalar yaratgan. Ularning tadqiqotlarida ayniqsa bolalarda diqqatni jamlash, xotira, ijodiy fikrlash va tezkor qaror qabul qilish qobiliyatining rivojlanishi alohida ta'kidlanadi.

O'zbekistonda esa maktabgacha ta'limga oid davlat dasturlarida (jumladan, "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi) bolalarni kognitiv rivojlantirishga katta e'tibor qaratilgan. Pedagog olimlar — S. Karimova, N. Abdullayeva, D. Komilova, N. Mamatqulova kabi tadqiqotchilarning ilmiy izlanishlarida bolalarning tafakkur, nutq va mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish yo'llari bayon etilgan.

Mental arifmetikaning monitoring jarayoniga ta'siri haqida ham bir qancha tadqiqotlar mavjud. Jumladan, bolalar rivojlanishini muntazam kuzatish va baholash bo'yicha G. Davletova va M. Yusupovaning ishlanmalarida har tomonlama baholov tizimlarining afzalliklari, individual yondashuv va kognitiv rivojlanish o'rtasidagi bog'liqlik yoritilgan. Ushbu yondashuvlar orqali mental arifmetika darslari natijasini real vaqt rejimida kuzatish, o'zgarishlarni aniqlash va metodik ishlarni takomillashtirish mumkinligi asoslab berilgan.

NATIJALAR

Tadqiqot jarayonida maktabgacha yoshdagi bolalar bilan olib borilgan mental arifmetika mashg'ulotlari, ularning har tomonlama rivojlanishiga samarali ta'sir ko'rsatishi mumkinligini isbotladi. Amaliy kuzatuvlar va monitoring tahlillariga asoslangan holda quyidagi asosiy natijalarga erishildi:

1. Intellektual rivojlanishda ijobiy siljishlar kuzatildi

Mental arifmetika mashg'ulotlarida ishtirok etgan bolalarda:

- Hisoblash tezligi o'rtacha 35–40% ga oshdi;
- Mantiqiy fikrlash va matematik tushunchalar ancha mustahkamlandi;
- Xatolar soni kamaydi, aniqlik darajasi yaxshilandi.

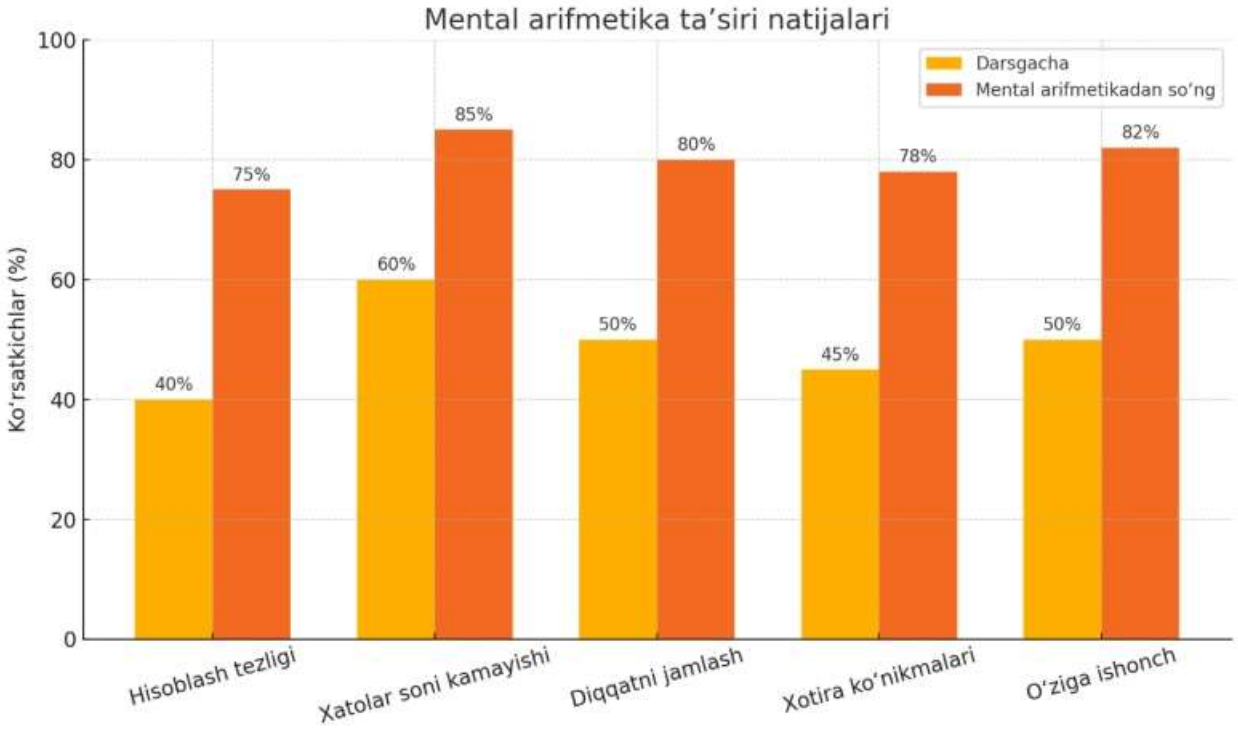
2. Diqqat va xotira ko'nikmalari ancha mustahkamlandi
   - Bolalar diqqatni uzoqroq vaqt davomida jamlay olishni o'rgandilar;
   - Vizual va eshituv orqali eslab qolish tezligi oshdi;
   - Ketma-ketlikda eslab qolish, obrazli tasavvur orqali yod olish ko'nikmalari shakllandi.
3. Ijtimoiy va emotsional rivojlanishda ijobiy o'zgarishlar sezildi
   - Bolalarda o'ziga bo'lgan ishonch ortdi;
   - Jamoa bilan ishlash ko'nikmalari rivojlandi;
   - Mustaqil fikr bildirish va muammoni hal qilishga intilish kuchaydi.
4. Monitoring samaradorligi oshdi
   - Mental arifmetika asosida ishlab chiqilgan kuzatuv kartochkalari va mezonlar orqali bolalarning individual rivojlanish xaritasi tuzildi;
   - Ota-onalarga aniq, dalillarga asoslangan ma'lumotlar taqdim etildi;
   - Tarbiyachilar har bir bolaning qaysi ko'nikmasi qanchalik rivojlanganini aniqlash imkoniga ega bo'ldilar.
5. Fanlararo o'zaro bog'liqlik mustahkamlandi

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

VOLUME-5, ISSUE-4

o Mental arifmetika boshqa mashg‘ulotlardagi (nutq rivojlantirish, mantiqiy o‘yinlar, matematik mashqlar) muvaffaqiyatga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatdi.

Yuqoridagi diagramma mental arifmetika mashg‘ulotlari boshlanishidan oldin va keyingi natijalarni grafik tarzda ko‘rsatib beradi. Ko‘rinib turibdiki, har bir ko‘rsatkichda (hisoblash tezligi, diqqatni jamlash, xotira va boshqalar) sezilarli o‘sish kuzatilgan.

MUHOKAMA

Mental arifmetika – bu bolalarga abakus yordamida hisoblashni va keyinchalik xabarsiz holda, ya'ni miyada tasavvur orqali tezkor hisoblashni o‘rgatuvchi metodik tizimdir. Ushbu yondashuv bolaning miyasining chap va o‘ng yarimsharlarini bir vaqtda faollashtiradi. Chap yarimshar mantiqiy fikrlash, hisoblash va tahlil qilish uchun javobgar bo‘lsa, o‘ng yarimshar tasavvur, ijodkorlik va intuitsiyani boshqaradi.

Mental arifmetika mashg‘ulotlari quyidagi sohalarni faol rivojlantiradi:

- Diqqatni jamlash va ushlab turish qobiliyati;
- Xotira hajmi va tezkor eslab qolish ko‘nikmasi;
- Tez va to‘g‘ri qaror qabul qilish;
- Tasavvur va obrazli fikrlash;
- Ijodiylik va mantiqiy tafakkur.

Mental arifmetikaning yana bir muhim afzalligi – bu o‘yin shaklida, bolalarning yosh xususiyatlariga mos tarzda olib borilishi. Mashg‘ulotlar vizual materiallar, musiqiy ritm, jismoniy mashqlar, raqamli kartochkalar orqali o‘rgatiladi. Bu esa bolaning faol ishtirokini ta’minlab, uni charchatmaydi va darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi.

Kuzatuv monitoringi – bu tarbiyalanuvchilarning rivojlanishini doimiy ravishda tahlil qilish va baholash tizimidir. Mental arifmetika darslari monitoring uchun qulay asos yaratadi, chunki bolalarda

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

har oyda aniq ko‘rsatkichlar bo‘yicha o‘sish kuzatiladi (hisoblash tezligi, xatolar soni, diqqatni saqlash davomiyligi va h.k.).

Quyidagi yo‘nalishlarda monitoringni samarali olib borish mumkin:

- Intellektual rivojlanish: masalalarni yechish tezligi va aniqligi, fikrlash dinamikasi.
- Emotsional-psixologik holat: o‘ziga bo‘lgan ishonch, mustaqil qaror qabul qilishga tayyorlik.
- Sotsial moslashuv: guruhda ishlash ko‘nikmasi, kommunikativ faoliyat.
- Diqqat va xotira ko‘rsatkichlari: raqamlar ketma-ketligini eslab qolish, e’tibor doirasi va aniqligi.

Monitoring natijalari asosida har bir bolaning rivojlanish xaritasi tuziladi, ota-onalar bilan individual maslahatlar tashkil etiladi va darslar mazmuni moslashtiriladi.

Amaliy kuzatuvlarga ko‘ra, mental arifmetika mashg‘ulotlarida qatnashgan bolalarda quyidagi o‘zgarishlar kuzatilgan:

- 3 oyda diqqatni jamlash ko‘rsatkichlari 25–35% ga yaxshilangan;
- Bolalarda o‘z-o‘ziga ishonch, mustaqil fikrlash va tez javob berish qobiliyati kuchaygan;
- Ota-onalar va tarbiyachilar fikriga ko‘ra, bolalarning boshqa fanlardagi muvaffaqiyati ham oshgan.

Bu esa mental arifmetika nafaqat matematik ko‘nikmalarni, balki bolalarning umumiy intellektual rivojlanishini jadallashtiruvchi vosita ekanini isbotlaydi.

XULOSA

Zamonaviy ta’lim tizimi bolalarning erta yoshdanoq individual qobiliyatlarini aniqlash, ularni maqsadli rivojlantirish va har tomonlama shakllantirishga katta e’tibor qaratmoqda. Shu nuqtai nazardan qaralganda, mental arifmetika nafaqat didaktik vosita, balki pedagogik jarayonni jonlantiruvchi, bolada tafakkur va idrokni uyg‘otuvchi muhim metodik yo‘nalish sifatida o‘zini oqlamoqda.

Tadqiqotlar va kuzatuv natijalari shuni ko‘rsatadiki, bu yo‘nalish orqali tarbiyalanuvchilarning tafakkur darajasi, bilimga bo‘lgan qiziqishi, o‘zini ifoda eta olish va anglash qobiliyati sifat jihatdan yangi bosqichga ko‘tariladi. Bundan tashqari, ta’lim jarayonida olib borilayotgan monitoring mexanizmlarining samaradorligi ham oshadi, chunki bolalarning rivojlanish dinamikasi aniq va tizimli tarzda aks ettiriladi.

Umuman olganda, mental arifmetika vositasida maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanish ehtiyojlariga moslashgan holda yondashish, ularning intellektual salohiyatini ochib berishda va sifatli ta’lim muhitini shakllantirishda muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi.

ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. Maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy rivojlanishida mental arifmetikaning ahamiyati. (2025). Yangi O’zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlarni o’rni va rivojlanish omillari, 15(2), 221-224.
2. Abdullayeva Nigora Azamat qizi. (2025). “Maktabgacha ta’lim va tarbiya yoshidagi bolalarning aqliy rivojlanishini takomillashtirishda tarbiyachining o‘rni”. Journal of new century innovations, 69(3), 238-241.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 майдаги «Ўзбекистон Республикаси мактабгача таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш Концепциясини тасдиқлаш тўғрисида»ги ПҚ-4312-сонли қарори.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-4

4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 22.12.2020 йилдаги 802-сон “Мактабгача таълим ва тарбиянинг давлат стандартини тасдиқлаш тўғрисида”ги қарори. https://lex.uz/docs/5179335

5. Rajabova, L. (2022). Mental arifmetika – maktabgacha yoshdagi bolalarga og‘zaki sanashga o‘rgatishning noan’anaviy usuli. Центр научных публикаций (buxdu.Uz), 3(3).

6. “O’zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo„yiladigan davlat talablari” 2018-yil 18-iyun 1-MH-son.Toshkent.